

Moraliteit in de financiële sector

Speech, ATT Symposium

25 november 2017

Beste mensen,

Prudentia

Vorig jaar organiseerde het Leerhuis van de Protestantse Kerk in Amsterdam een lezingenreeks over de kardinale deugden. U kent ze misschien wel: prudentia (voorzichtigheid), iustitia (rechtvaardigheid), fortitudo (moed) en temperantia (matigheid). Men had bedacht dat ik wat kon zeggen over prudentia: voorzichtigheid. Immers: had de financiële sector niet genoeg geleerd van haar fouten? Zou ze niet veel voorzichtiger moeten opereren was de vraag.

In mijn lezing toen heb ik ervoor gepleit prudentia – zeker in de context van de financiële sector - niet te vertalen met voorzichtigheid en zeker niet als dat de betekenis krijgt: risicomijdend. Prudentia zou ik liever vertalen met prudentie. En prudentie gaat voor mij om het nemen van de juiste beslissing op dit bepaalde moment; dat is soms het juiste midden maar dat hoeft niet. Onze paus zou het – in de traditie van de Ignatiaanse spiritualiteit; de spiritualiteit van de Jezuiten - hebben over “onderscheiding der geesten”. De juiste beslissing nemen; op dit bepaalde moment, hier en nu, met de inzet van hoofd en hart. En zo wordt prudentia een spannende deugd, een belangrijke deugd en misschien wel de belangrijkste deugd die er is omdat het vaak gaat om tegengestelde waarheden bij elkaar te houden.

En dit geldt zeker voor de financiële sector. We hebben financiële instellingen opgepompt tot complexe, ondoorgrondelijke entiteiten waar eenvoudige stervelingen nauwelijks weten wat er speelt. Maar feitelijk zijn financiële instellingen niet veel meer dan intermediairs; zij brengen mensen die geld over hebben en mensen die geld nodig hebben bij elkaar. Zo hebben financiële instellingen een belangrijke maatschappelijke functie: ze zorgen dat mensen veilig hun geld kunnen wegzetten en dat ambities van mensen middels bijvoorbeeld kredietverlening worden gerealiseerd.

Het compendium van de sociale leer van de Kerk van de Pauselijke Raad Justitia et Pax zegt het zo: “Financiële markten zijn zeker geen nieuw fenomeen van onze tijd: reeds sedert geruime tijd hebben zij onder verschillende vormen getracht een antwoord te bieden op de financiële noden van de

productiesector. De ervaring van de geschiedenis leert dat economische groei zonder adequate financiële systemen nooit zou hebben plaatsgevonden. Grootschalige investeringen typerend voor de moderne markteconomieën zouden onmogelijk zijn geweest zonder de fundamentele mediërende rol die de financiële markten hebben vervuld, wat onder andere gezorgd heeft voor een waardering van de positieve rol van sparen in de algehele ontwikkeling van het economische en sociale systeem. Indien de creatie van wat de "globale kapitaalmarkt" wordt genoemd, enerzijds gezorgd heeft voor heilzame effecten dankzij een grotere mobiliteit van de kapitalen, waardoor de productiesector gemakkelijker toegang kreeg tot de beschikbare financiële middelen, dan heeft de toegenomen mobiliteit er anderzijds voor gezorgd dat het risico op financiële crisissen is toegenomen. De financiële sector, die het volume van financiële transacties in ruime mate het volume van de reële transacties heeft zien overstijgen, loopt het risico om zich te ontwikkelen volgens een mentaliteit die enkel zichzelf als referentiepunt heeft, zonder band met de echte fundamenten van de economie.”¹

Bij financiële instellingen – zoals banken, maar ook bij investeringsmaatschappijen, zoals mijn eigen club Oikocredit - gaat het noch alleen maar om rendement, laat staan het allerhoogste rendement, noch alleen maar om het nemen van risico, laat staan om het nemen van het hoogste risico. Bij financiële instellingen gaat het om het prudent laveren tussen het nemen van risico en het zoeken naar rendement. Een financiële instelling die alleen gericht is op het hoogste rendement en het risico veronachtzaamt schiet zichzelf vroeg of laat in de voeten, een financiële instelling die elk risico vermijdt maakt echter geen rendement en vervult ook zijn rol niet in het in gang houden van de economie.

Tegengestelde grootheden – risico en rendement - dienen dus door financiële instellingen bij elkaar gehouden te worden. Dit maakt het werken voor deze – dienende! – sector spannend en uitdagend. Of in de beroemde parabel over de talenten²: Jezus roept ons op om risico te nemen, want zonder risico geen groei, en het koninkrijk Gods is immers een mosterdzaadje dat groeit.

In dit symposium wordt mij gevraagd te reflecteren vanuit een ander perspectief: niet het perspectief van de financiële instelling, maar van de eigen verantwoordelijkheid van de particulier. Hoe zit het daarmee? Het lijkt tussen de regels door te gaan om een van de zeven hoofdzonden: hebzucht.

Ik ga daar vandaag wat over zeggen.

---

¹ Compendium van de Sociale Leer van de Kerk, Pauselijke Raad Justitia et Pax, 26 oktober 2004, alinea 368

² Mattheus, 25, 14- 30.

Het gezichtspunt vanuit de particulier

Ik werk nu 17 jaar in de financiële sector. Ik heb me daarbij vaak verbaast; niet alleen over het gedrag van medebankiers, ook over het gedrag van particulieren. Als 17 jaar geleden een bank geen lening verstrekte, was de bank al gauw te conservatief; sinds de financiële crisis is de populaire mening juist dat banken te veel risico hebben genomen. Sommige consumenten willen het hoogste rendement tegen het laagste risico. Maar zijn we er na ICE Save niet achter gekomen dat risico en rendement met elkaar zijn verbonden? Hoe hoger het rendement; hoe meer risico men loopt. Lieten veel consumenten zich niet leiden door hebzucht? Speculeren met geleend geld; top hypotheek. Oké, misschien gek gemaakt door elkaar en door banken maar waar is de eigen verantwoordelijkheid?

Het gezichtspunt vanuit de financiële sector

Dat kan allemaal wel maar banken hebben consumenten ook gek gemaakt. Er was veel verstopt in de kleine lettertjes. Er zijn en waren producten die veel te ingewikkeld waren. Aangespoord door bonussen, werden producten verkocht aan consumenten waar niemand op zat te wachten. Terecht dat hier veel regelgeving over heen is gegaan om consumenten (en ook banken zelf!) te beschermen. Daar schuilt ook een gevaar in: regelgeving roept nieuwe regelgeving op: er is het gevaar op zoek te gaan naar gaten in de wet. Dit roept weer nieuwe regelgeving op. Hoewel de consument ook een eigen verantwoordelijkheid in deze heeft, zit de expertise bij de financiële sector. Zij dient de consument te beschermen tegen riskante aankopen; zij dient ook producten aan te bieden die transparant zijn en van toegevoegde waarde zijn. Zij dient zich er van bewust te zijn dat men werkt met assets under management of liever: met toevertrouwde middelen: middelen die mensen aan hen hebben toevertrouwd met de gedachte dat de financiële instelling dit vertrouwen waard is.

Dus kortom: de financiële sector is, wat mij betreft, verantwoordelijk – daar zit de kennis – maar dit ontslaat de consument niet van de plicht ook zelf goed te onderzoeken wat men aanschaft bij een financieel product. En wellicht de hebzucht even opzij te schuiven.

Zijn we er nu? Ik denk het niet. Er is ook nog een derde aspect - naast de verantwoordelijkheid van de financiële sector en de verantwoordelijkheid van het individu - een aspect dat geldt voor beiden.

Derde weg?

De derde weg om uit deze controverse tussen individu enerzijds en anderzijds de financiële sector te komen is de aloude eerste vraag uit de catechismus; een vraag die geldt voor beiden: waartoe zijt gij

op aarde? Het is primair een vraag naar het zijn en niet naar het doen; hoewel het doen wel daaruit voorkomt.

Waar toe is een financiële instelling op aarde: is zij er niet primair – ik zei het net al even – om te dienen? Om een intermediair te zijn tussen mensen die geld over hebben en mensen die geld zoeken? En welke projecten worden met dit geld mogelijk gemaakt? Welke keuzes worden daarin gemaakt? De financiële sector heeft immers een belangrijke invloed. Zij kan de samenleving werkelijk een duwtje in de goede richting geven.

Maar ook de burger heeft invloed. Ik gebruik hier nadrukkelijk het woord burger en niet de consument zoals in de folder van dit symposium staat. Misschien is dat wel een van de problemen in onze samenleving: dat we mensen zijn gaan beschouwen als consumenten; gericht op een transactie. Maar de mens is veel meer. De mens is burger: mede inwoner van ons land. Met elkaar zijn we verantwoordelijk voor deze samenleving; voor de wereld die we willen. “Burger” zou ik vertalen met “sociaal wezen” (zoon politikon, zei Aristoteles al, animalis socialis): hij is niet slechts een “denkend wezen” (zoon logon echon, alweer Aristoteles), en ook niet slechts een kapitalistisch “consumerend wezen”; die consumptie staat als het goed is vanuit christelijk en humanistisch perspectief in het teken van zijn sociabiliteit.³

Herman Tjeenk Willink zegt het zo in zijn voorwoord van het jaarverslag van de Raad van State over 2015:

“Er is echter een andere, oudere republikeinse burgerschapstraditie. Die legt de nadruk op de rol van de burger als “citoyen” in de samenleving. Burgerschap als publiek ambt waarbij de burger zowel individueel als collectief een belangrijke rol heeft te spelen. In deze rol gaat het niet alleen of niet in de eerste plaats om de politieke participatie maar om de burger als actief deelnemer in de publieke ruimte, zijn eigen buurt of school, het vrijwilligerswerk of in de mantelzorg.”⁴

Tjeenk Willink zegt dit in de context waarin hij het heeft over de rol van de staat ten opzichte van die van de burger en de interactie tussen die twee. Velen willen deze verenigen tot de verhouding bedrijf (staat) en consument (burger), maar Tjeenk Weillink spreekt nadrukkelijk over de dienende rol van de overheid en het publieke ambt van de burger.

---

³ Zie ook *The Human Condition*, Hannah Arendt

⁴ Jaarverslag Raad van State 2005, Den Haag, p. 31.

Geldt e.e.a. niet ook – mutatis mutandis - voor de verhouding financiële sector en de particulier. Ik heb soms het gevoel dat de particulier haar of zijn burgerschap aflegt wanneer zij of hij nadenkt over geld.

Mijn vraag aan de burger is dan ook: waartoe ben jij op aarde? Wat vind jij belangrijk? Wat voor wereld zou jij na willen laten aan je kinderen? En dan: wat voor consequenties heeft dit voor je handelen, voor de manier waarop je je leven inricht? Welke consequenties heeft dit voor de manier waarop je je geld investeert? Kijk je dan alleen naar het hoogste rendement? Of alleen naar het rendement en het risico? Of laat je nog een derde dimensie meespelen: hoe kan ik mijn geld inzetten voor een betere, eerlijke wereld. Om het wat filosofisch te zeggen: dit is dus een kwestie van finaliteit. In zekere zin pleit ik dus voor een bezinning op wat het “wezen” is van geld (of “substantie” bij Aristoteles). En het wezen, het feitelijke doel dus, is niet slechts genot, rendement, risico, maar moet vooral ook zijn: bijdrage aan welzijn.

Case Oikocredit

“Een wereldwijde, eerlijke samenleving waarin bronnen duurzaam worden gedeeld en iedereen de mogelijkheid heeft eigen keuzes te maken om een waardig bestaan op te bouwen.” Dit is de visie van Oikocredit. Al 40 jaar zetten we het geld van particulieren en organisaties in om leningen en eigen vermogen te verstrekken in landen in Zuid-America, Azië en Afrika; in landen die we vroeger ontwikkelingslanden noemden. We financieren daarmee microfinancieringsorganisaties; organisaties die op hun beurt kleine leningen verstrekken aan mensen aan de onderkant van de sociale ladder om daarmee een eigen bedrijf op te bouwen en zo te kunnen voorzien in hun eigen levensonderhoud. We verstrekken financiering aan landbouwactiviteiten en duurzame energie. Ja, deze visie is er ook één waarvoor overheden en NGO’s verantwoordelijk zijn. Maar ook het bedrijfsleven en juist de financiële sector kan aan deze visie “een wereldwijde, eerlijke samenleving waarin bronnen duurzaam worden gedeeld en iedereen de mogelijkheid heeft eigen keuzes te maken om een waardig bestaan op te bouwen” een enorme bijdrage leveren.

Dit doen we zoals gezegd door het geld van particulieren en organisaties die onze visie delen in te zetten. Zo kijken voegt een element toe aan de discussie risico versus rendement. En verlegt het perspectief van de vraag: wie is er nu verantwoordelijk voor financiële producten: de financiële sector of de consument? Zo kijken maakt van de consument een burger en van de financiële sector een dienende sector.

Pausen

Ik ben daarbij in goed gezelschap van de sociale leer van de (rooms katholieke) kerk in het algemeen en van de recente pausen in het bijzonder. En dan heb ik het zeker niet alleen over de huidige paus, zoals hij zijn gedachten in deze verwoordt in zijn geweldige encycliek *Laudato Si*. Ook zijn voorgangers, paus Benedictus XVI en heilige paus Johannes Paulus II deden uitspraken in deze. Sterker nog: paus Franciscus staat geheel in de lijn van de traditie sinds paus Leo XIII en waaraan ook de paus Johannes Paulus II en paus Benedictus XVI een wezenlijke bijdrage hebben geleverd.

Opvallend is daarbij de encycliek *Caritas in Veritate* van paus Benedictus XVI. De populaire opvatting is dat de huidige paus Franciscus vooruitstrevend is en de vorige paus conservatief; op sociaal ethisch terrein is de vorige paus even revolutionair (evenals overigens zijn voorganger Johannes Paulus II). De encycliek *Caritas in Veritate*, liefde in waarheid, uit 2009, is de derde encycliek van paus Benedictus XVI. In deze encycliek - met als ondertitel *over de integrale ontwikkeling van de mens in liefde en waarheid* - zoekt de paus aansluiting bij de eerdere encyclieken *Populorum Progressio* van de zalige paus Paulus VI en *Sollicitudo Rei Socialis* van paus Johannes Paulus II. De inmiddels emeritus paus wilde oorspronkelijk de encycliek eerder uitbrengen, maar hij heeft destijds besloten om de uitvaardiging uit te stellen in verband met de financiële crisis. Hij besteedt aan de gevolgen van deze crisis aandacht in zijn encycliek. Hij stelt dat economische politiek alleen maar werkelijk duurzaam kan zijn, als ze haar basis vindt in een samenhangende visie op menselijk welzijn met inbegrip van spiritualiteit. Iets waar de huidige paus op terug komt in zijn encycliek *Laudato Si*. Als de emeritus paus het heeft over macro economie zegt hij het volgende:

“De economie en het geldwezen kunnen, voor zover ze middelen zijn, inderdaad slecht gebruikt worden, als de verantwoordelijke zich slechts door egoïstische belangen laat leiden. Zo kunnen op zich goede middelen worden veranderd in schadelijke middelen. Maar het is het verduisterde verstand van de mensen, dat tot deze gevolgen leidt, niet de middelen zelf. Daarom moet het appel niet aan het middel worden gericht, maar aan de mens, aan zijn morele geweten en aan zijn persoonlijke en sociale verantwoordelijkheid. De sociale leer van de Kerk is van mening dat echte menselijke relaties in vriendschap en gemeenschap, in solidariteit en wederkerigheid, ook binnen de economische bedrijvigheid geleefd kunnen worden en niet alleen daarbuiten of “daarna”. Het terrein van de economie is noch moreel neutraal, noch in essentie onmenselijk en antisociaal. Het behoort tot de menselijke activiteit en moet, juist omdat het menselijk is, vanuit een moreel gezichtspunt gestructureerd en geïnstitutionaliseerd worden.”⁵

---

⁵ *Caritas in Veritate*, paus Benedictus XVI, alinea 36

Paus Johannes Paulus II constateerde in zijn encycliek Centesimus Annus, de encycliek ter gelegenheid van de 100ste verjaardag van de encycliek Rerum Novarum van de Paus Leo XIII, dat “een investering naast een economische ook altijd een morele betekenis heeft”⁶. Dit geldt dus niet alleen voor een investering die “zij” doen; de ander: de financiële sector; nee, de paus heeft het over alle investeringen; ook de manier waarop de particulier haar of zijn geld investeert.

Paus Benedictus XVI vervolgt in eerder genoemde encycliek: “De economie heeft namelijk, om goed te functioneren, de ethiek nodig; niet zomaar een ethiek, maar een mensvriendelijke ethiek.”⁷ En hij prijst een paar zinnen verder nadrukkelijk ethische vormen van financiering, zoals microfinanciering.

Begripsverwarring

En zo komen we er achter dat we de hele middag misschien wel langs elkaar heen hebben gesproken omdat we verschillende definities bewust of onbewust hanteren. Voor de een gaat het bij een financiële instelling primair om de afweging risico versus rendement, terwijl voor de ander ook de ethische dimensie een belangrijke rol speelt en men de financiële instelling vooral dienend ziet aan de samenleving. De een beschouwt de particulier primair als consument met wie een - rationele - transactie wordt afgesproken; de ander ziet haar of hem als burger die verantwoording draagt voor de samenleving en dus ook voor de manier waarop geld wordt geïnvesteerd. Zelfs over geld kunnen we van mening verschillen: is het een doel op zich of is het een middel om iets goeds te bereiken. Is moraliteit iets wat erbij komt als we het hebben over de financiële sector (“we hebben het al zo druk, met risico en rendement, moeten we ook nog eens nadenken over moraliteit), of is het juist een integraal onderdeel ervan? Aan u de vraag, na vanmiddag, bij welke definities u zich het beste thuis voelt.

Ik sluit af met de woorden van emeritus paus Benedictus XVI uit zijn encycliek Caritas in Veritate: “Verder heeft het *geldwezen* als zodanig behoefte aan een noodzakelijke vernieuwing van de structuren en doelstellingen van de manier waarop het functioneert, waardoor in het verleden de reële economie behoorlijk beschadigd is. Zo kan het dan weer een instrument worden dat gericht is op betere opbouw van welvaart en op ontwikkeling. De gehele economie en het gehele geldwezen - niet alleen enkele sectoren ervan - moeten volgens ethische maatstaven als werktuigen worden gebruikt, zodat zij passende voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van de mens en van de

---

⁶ Centesimus Annus, H. paus Johannes Paulus II, alinea 36

⁷ Caritas in Veritate, alinea 45

volken. Het is beslist nuttig, en onder bepaalde omstandigheden noodzakelijk, financiële initiatieven in het leven te roepen, waarbij de humanitaire dimensie prevaleert. Maar we mogen daarom niet vergeten dat het totale geldwezen gericht moet zijn op de ondersteuning van de ware ontwikkeling. Bovenal mag het voornemen goed te doen niet tegenover het oogmerk van daadwerkelijke productiecapaciteit van goederen worden gesteld. Financiers moeten de waarachtig ethische grondslag van activiteiten herontdekken, om geen misbruik te maken van hoogontwikkelde instrumenten, die ertoe zouden kunnen dienen spaarders te bedriegen. Een redelijk voornemen, transparantie en het streven naar goede resultaten zijn verenigbaar en mogen nooit van elkaar worden losgemaakt. Als liefde verstandig is, kan ze ook de middelen vinden om te handelen overeenkomstig een vooruitziende en rechtvaardige economie”⁸

Eric Holterhues

Directeur Oikocredit Nederland

November 2017

---

⁸ Idem, alinea 65